

MOZOG NAGY IMRE

Jár a baka, jár (18.)

Részlet a *Fújnak a fák, Ides* című önéletírásból

Társadalom

2014-ben, az első világháború kitörésének századik évfordulója táján folytatásban közöltünk részleteket egy nagyváradi postamester frontélményeket megörökítő, torzóban maradt emlékiratából. Újabb sorozatunkat a hadikórházak világából, majd a halálos fejsébét csodával határos módon túlélő fiatalember háború utáni emlékeiből válogattuk. Érmellék, azon belül Albis szülötte 1892. október 8-án látta meg a napvilágot, egy föld nélküli zsellércsalád sokadik gyermekeként. Félbemaradt önéletírása gyermek- és ifjúkorát, az első világháború előtti „boldog”(?) békeidőket, frontélményeit, kései tanulmányait és Trianon után váradi polgárként megélt éveit tartalmazza, 1924-ig bezárólag. A két világháború között nagyváradi, erdélyi lapokban olykor cikkeket, verseket közlő, vitathatatlan íráskészséggel, humorral, végzettségénél magasabb műveltséggel rendelkező tollforgató hagyatéka hiteles dokumentum és lebilincselő olvasmány.

Sz. A.

Ágnessel, a világból szinte kiesve, legfeljebb a közellátás gondjaival küszködve örvendeztünk egymásnak. Kölcsonösen győzködtük egymást, hogy mindkettőnknek állnunk kell adott szavunkat: őneki férje, nekem menyasszonyom mellett a helyünk. Mindeközben együtt sétálgattunk, vártuk egymást, hivatalból haza vagy oda befelé menet. Sőt, Ágnes egyszer be is invitált főbélrlőjéhez, egy nyugalmazott, nyolcvan év körüli tábornokhoz, a régi és éppen most haldokló, történelmi úri Magyarország megrögzött hívéhez, elfogultan nacionalista egykori hatalmasságához, akivel barátságos, de heves vitákba bonyolódunk minden alkalommal. Ő mindig politizált, szidta, gyűlölte Károlyit, a köztársaságot, Wilsont beugrató csalónak nevezte, a szociáldemokratákat zsidó aktivistáknak, azokat pedig, akik nem katolikusok, istentelen eretnekeknek. Mai kifejezéssel élve, sötét, reakciós ellenforradalmár, középkori felfogást valló, feudalista királyhívó volt

ez a nyugalmazott, sovénmód katolikus tábornok. Nem volt szenilis, tisztán és felháborítóan bornírt módon érvelt a maga történelmileg teljesen elavult nézetei mellett, sipítós hangján, parancsoláshoz szokott, katonás modorban, némi lenézéssel párosuló toleranciával irányunkban, hogy mi már nem értjük őt, de nem is tudjuk, hogy mi a történelmi és az isteni örök igazság.

Ágnes nem is merte megmondani neki, hogy az ő apja is szocialista pártmber volt Váradon, csak azt valotta meg, hogy jelenleg műbútorasztalos Kolozsvárott. „Az nagyon helyes! – bölintott az öregúr. – Kiváló szakemberek százezreire van szükség! De az alkalmazottaira, segédeire, inasaira jól vigyázzon a papája! Mert azok, mindegyre többen, a rohadt szocialisták befolyása alá kerülnek, munka helyett csak követelőznek, sztrájkolnak, de egy biedermeier asztalkát sohase fognak úgy megcsinálni, mint a maga tiszteletre méltó édesatyja! Még hogy nemzetiségi egyenlőség! – háborgott tovább az öreg. – Hogy jövök én ahhoz, hogy egy bocskoros oláhval, egy üveges tóttal, egy trónörökös-gyilkos ráccal, istentelen bosnyákkal vagy más effé-

le népséggel egyenlő legyek?! Ezt a sok lógós, csaló, lúdtalpas zsidó agyalja ki, hogy aztán ő uralkodjék fölöttünk!”

Nem kellemetlenkedett különben se Ágnesnek, se nekem, jóllehet tudta jól, hogy Ágnes férjes asszony, s én még nőtlen volnék. De elfogadta, hogy „rég, jó barátok vagyunk”, csupán elvárta, hogy kegyelmes, de legalább méltóságos úrnak szólítsuk, függetlenül attól, miféle megszólítás dukált neki a régi időkben. Azt is elfogadta, ha „tábornok úr, alázatosan jelentem”-mel vezetem be a mondandómat. Bejárónője, mosónője – egy szomszédságában lakó özvegyasszony – mesélte Ágnesnek, hogy ha kettesben maradt az öregúrral, sose úszta meg anélkül, hogy az a fenekét vagy a mellét meg ne csipdesse, vidáman heherészve hozzá, föl se vetődvén benne az az „erkölcsi” probléma, illik-e ezt tennie vagy sem.

Sétáinkon inkább Ágnes vitte a szót. Ennek két oka is volt. Egyik, hogy ki volt éhezve beszélgetőtársra, s ha ez szóba került, nem titkolta, hogy mióta én 1912-ben Váradról hazautaztam, Ides hívó szavára, sose akadt olyan barátira – akár nőre, akár férfira –, akivel olyan jól el tudott volna társalogni. Gondoltam, akkor miért vágta el a fonalat? De nem kérdeztem. Másik, hogy – eltekintve öreg tanítómmal folytatott beszélgetéseimtől –, se a falumbeliek, se családtagjaim, különösképp volt katonabajtársaim körében nemigen akadt Ágneshez hasonlóan színesen és széles témakörben eszmét cserélő társam. És ez nekem is nagyon hiányzott. Rábíztam hát, irányítsa ő a csevegéseinket, a maga kedve szerint. És volt bennem valamiféle bizonytalanságérzet, visszatartottság is. Ha egy alkalommal nem találkoztunk össze jövemenet, rettentően hiányzott. Ha megvártuk egymást, maradosott a lelkiismeret: vajon tisztességes dolog-e az, amibe beletársalogjuk egymást nap nap után, hiszen a kapcsolattunk szorossá tételének most már, a hatéves megszakítás, az ő férjhezmenetele és az én eljegyzésem után, nincs komolyan vehető távlata. Még ha az ő házasságuk zátonyra fut is, én nem tudtam volna magamat rávenni, hogy Piroskából bolondot csináljak, érzelmi önzésből sem.

Etelka néném ugyan „könnyítette” volna a lelkiismeretemre nehezedő nyomást, mert nem múlt el olyan alkalom, ha beszélgettünk egymással, hogy rá ne mutatott volna választásom hibás voltára. Már nem is az ő pártfogoltjával,

Csókási Zsuzsival érvelt, hanem azzal, hogy Piroska nem való hozzám szellemileg. Sose fogja majd megérteni, hogy engem jobban érdekel egy jó novella, egy szép vers, egy gyönyörű dallam, egy varázslatos táj, mint őt, akit mindeme dolgok hidegen hagyják. Fizikailag se való hozzám – állította Etelka –, mert túlságosan törekeny. A házimunkát még csak ellátja, de ha szülésre kerül a sor, bele fog halni első gyermekének a világrahozatalába. Nem tűri, nehezen viseli el a fájdalmakat, a nehezebb testi munkától mindig óvták, sokat betegeskedett, milyen gyermekeket szülhet, nevelhet ő nekem? Arca ugyan kedves, szépnek is mondható, de modora érdes, humora nincs, hallása sincs, idegrendszere is gyenge. Ez utóbbival nem sokra ment nálam Etelka nővérem, mert ami az idegrendszert illeti, nem sok dicsekednivalója maradt Mozog Nagy Sándor idesapám egész családjának sem! Anyám idegállapota, meg az enyém, gondolom, az eddig leírtak alapján elbírálható; mindennek volt mondható, csak erősnek nem. Nálam ráadásul az agyi sérülés hatásával is számolni kellett. Etelka és Zsófi néném meg úgy pislogtak, valamiféle idegzeti rendellenesség következtében, egész életükön át – egyébiránt velem együtt! –, mintha enélkül lélegezni se tudtak volna. Zoltán és Imre fiaim, mikor már olyan nagyocskák voltak, hogy megfigyelni és a rendellenességeket csúfolni is tudták, erőszakolt gyors pislogásukkal utánozták a hozzánk látogató, tikkes nagynénjeiket, és titokban kacarásztak rajtuk. (...)

Kiderült, hogy mialatt Piroskáék nálam jártak Pesten, „férj-fogóban”, Ágnes fölkereste odahaza a faluban Idest, s ő elmesélte neki a dolgok állását. Ágnes megkérte Idest, tartsa titokban az ő látogatását, búcsúzásakor megkapta anyámtól egy orosz fronton írt, neki szánt versemet. Most, hogy elmesélte a történeteket, elbőgte magát... Ezek után Ágnessel már ritkábban kerestük a találkozás alkalmait, de azok – az egymás iránt érzett vonzalmat kollegiális barátsággá erőltetve – hetenként egyszer-kétszer mégiscsak létrejöttek: összefutottunk, főleg hazafelé menet, tisztára „véletlenül”. Jóleső beszélgetések voltak, de az előző alkalmak egyértelmű érzelmi megnyilvánulásai nélkül. Nem sétálgattunk kézen fogva, csókváltásról többé szó sem lehetett: nem kísérettük egymást oda-vissza a Széles utcai ágybérletem és az Ūri utcai reakciós, öreg tábornok főbérlete között. (...) Azt hiszem, mindketten csodáltuk magunkat, glóriát vontunk a fejünk fölé, hogy mi most milyen tiszta erkölcsű, jellemes emberek vagyunk!... Ha kettőnk későbbi életén végigtekintek, inkább gyávák voltunk a sors által elénk dobott kesztyűt fölvenni. Én marhának tartottam magam utóbb, Piroskával vívott, sok-sok órás lelki-érzelmi viaskodásain közepett, nem pedig gentlemannek.

Az összeomlás után – akkori ismereteim szerint – a Károlyi-féle magyar politika két lépését tartottam a magam részéről figyelemre méltónak. Egyik a Habsburg-házzal való következetes szakítás volt. Mikor a király a föderalizmust javasolta, a Károlyi-kormány a perszonálunióra voksolt, majd pedig a teljes függetlenségre. Élt a reménység bennünk: ez a lépés elősegítheti, hogy elkerüljük Ausztria sorsát, és megőrizhetjük hazánk területi integritását. Ez részint a valós helyzet hiányos ismeretével függött össze, részint az előzetes megállapodások leértékeléséből táplálkozó, hiú reménység volt. A másik olyan határozott lépés, amelytől az ország gondolkozó része sokat remélt: a független és köztársasági Magyarország külpolitikai irányzatának változása, az antanttal való barátkozás révén, ugyancsak a területi integritás megőrzésének ábrándja volt. Nem mérte fel egyetlen felelős vezető se, hogy valamit valamiért adnak csupán, a külső segítség sohase jön önzetlen alapon, megértésből, pláne meghatódottságból, úgy, hogy megsajnálják bennünket, még ha igazunk lenne is. Amire az antant elkötelezte magát, már 1915–16-tól, az olasz és a román háborúba lépés ösztönzésére, attól nem tágitott,

ha apró részletekben – az egymás érdekeit sértő helyzetek miatt – el is tért. Amellett az új magyar köztársaságot, belső rendjének hiányában, senki sem érezte Nyugaton alkalmasnak arra, hogy akár a volt Monarchia egyensúlyozó szerepét egymaga átvegye, akár a keletről jövő bolsevizmus gátja lehessen. Ez utóbbi szempontból inkább hétről hétre „gyanúsabbá” vált, abban a mértékben, ahogy a baloldali szocialisták vagy a kommunisták kezdtek mindinkább hangadó szerepet betölteni a Károlyi-érában. Az antantnak meg se fordult a fejében, hogy az északról, keletről, tudatosan Budapest felé nyomakodó, idegen zászlóaljokat leállítsa, vagy ha igen, csakis átmenetileg, és csakis azért, hogy valamit kicsikarjon a Károlyi-rezsimtől (később Kun Béláéktól) cserébe. Aztán oda se hederített, hogy a tilalmát megtartja-e valaki vagy sem. Érdekes, kevésbé ismert epizód, hogy Gömbös Gyula vezérkari tiszt följánlotta Károlyi grófnak, hogy különítményt szervez, hogy megóvja hatalmát az anarchistáktól, a szocialista-kommunista munkásoktól. Károlyi azonban a „munkásságot” választotta támaszul, mire Gömbös és társai szembefordultak vele.

Károlyi a nemzetiségi kérdésben a magyar hegemoniát védte, Jászi Oszkár pedig a „magyar Svájc”-ért szállt síkra. Én, őszintén megvallom, a mind szélesebb körű szocialista-kommunista agitáció és a mindinkább előrenyomuló idegen fegyveres erők hatására, úgy véltem: arra kell menni, mozdulni, amerre a nemzeti érdekek, célok megvalósíthatóak

tűnnek föl, mivel Erdélyben nemzetiségi igazságot tenni se demarkációs vonalakkal, se határok ide-oda tologatásával, se egymás felnyársalásával, erőszakos asszimilálásával nem lehet. Egy ennyire összekevert lakosságú területen olyan őszintén demokratikus rendet kell létrehozni, amelyikben nem számít senkinek a nemzetisége, a származása, csakis az, hogy mit cselekszik egy tisztességes és egyenlőségre alapozott, új társadalmi berendezkedésért, igazságos teherviselésért és általános demokratikus képviselőségért. Ha valaki szabad a maga szülőhelyén, ha nem szenved bántalmat amiatt, hogy kinek-minek született, akkor otthon érzi magát, hazájának tekinti a szülőföldjét, és nem törődik vele, ki, milyen nyelven vallja ugyanezt. A megoldás tehát a mindenkire kiterjedő, százszázalékos egyenjogúság, a képviselőségi szervekben a számarány figyelembevételével. Ilyen elvekhez hasonlókat vallottak ugyan a politikai pártok közül egyesek, de teljesen azonosat nem. Egyik a másik réteggel került szembe vagy nemzetiségi, vagy osztályalapon, fölheccelve magát is, ellenfelét is, öngyilkos módon.

Erdélyből menekülni kezdtek a székelyek, a parasztok is, Bihar román falvaiban megtámadták a helybeliek az Erdély belsejéből menekülőket, néhol megölték, kifosztották őket, véres összetűzésekbe keveredve velük. Nagyváradon megalkult a *Nemzeti Tanács*. Tagjai a következők voltak: Dr. Grósz Menyhért, dr. Perczel Adolf, dr. Nagy Mihály, Dutka Ákos, Kerekes Manó, dr. Fried János, Stern Béla, dr. Sarkadi Lajos, Marton Manó, Antal Sándor, Bíró Márk, Balogh Károly, Tabéry Ármin, Katona Mihály, Jánossy Gyula rendőrfőkapitány, Berkes Ferenc, Ágoston Péterné és Bretter Dánielné polgári radikális pártiak; Pelle János, dr. Katz Lipót, Rubin Adolf, Kálnai Pál, Schlinger Márton, Patócs János, Herdi Ferenc, Melkun István szocialisták vagy kommunisták. A katonák közül Cserey Vilmos alezredes, Czenk Alajos százados, dr. Berkovics René ezredorvos, Politzer Géza százados, Tamás Gábor főhadnagy, Friedländer Sándor hadnagy, dr. Frankó József főhadnagy, dr. Ágoston Péter

zászlós, Deutsch Ignác őrmester, Székely János szakaszvezető. (...)

Akik a Nemzeti Tanácsot jelölték, tudniuk kellett, hogy Erdélyben és a kelet-magyarországi peremvidéken románok is élnek, nagy számban. Tehát a Nemzeti Tanácsban ennek is tükröződnie kellett volna. És azt is tudniuk kellett, mennyire elharapódzott az antiszemitizmus – különböző okok miatt – a háború vége felé. Nem vallott bölcs magatartásra a váradai zsidóság részéről, amely akkor a város lakosságának 25 százalékát alkothatta, hogy egymás előretolásával, még a katonák többségét is maguk közül választották be. Ez a hataloméhség az Ágnes főbérőjéhez hasonló felfogású, sült reakciók malmára hajtotta a vizet, a forradalomnak nem használt. A románság – még ha eltekintünk túlzó nacionalizmusuk, elszakadási szándékuk indítékaitól – sem őket várta a magyar dzsentri, a félfudális úri magyar vezetők helyébe.

A felsorolást egy évtizedekig rejtegetett, ma már elsárgult, gyűrött-foszladó *Nagyvárad* lappéldány közleménye alapján másoltam ide.

(Folytatjuk)

A szöveget gondozta és szerkesztette
SZILÁGYI ALADÁR